

הרב יהודה זולדן

קריאת מגילה בשכונות ירושלים על פי פסק הראי"ה קוק

מבוא

בעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון קוראים מגילה בטי"ו באדר. כך גם במקומות הסמוכים והנראים לעיר מוקפת חומה. כיום, ירושלים היא המקום בו קוראים מגילה ועושים פורים בטי"ו באדר בלבד, לכל הדעות. בזמננו, זכינו שירושלים מתרחבת בשכונות חדשות בהרים הסמוכים לה. תהליך זה החל עוד לפני למעלה ממאה שנה, בו יצאו בני ירושלים והקימו שכונות חדשות מחוץ לחומה. הראי"ה קוק שימש רבה של ירושלים (ושל ארץ ישראל כולה) ובתחילת כהונתו נדרש להשיב על זמן קריאת מגילה בשכונה חדשה שהוקמה אז, שכונת בית וגן, שבתיה היו מרוחקים מאוד מחומת ירושלים. מתשובתו המקורית של הראי"ה קוק, ניתן ללמוד הלכות באשר לקריאת מגילה בשכונותיה החדשות של ירושלים כיום, וכן על התייחסותו העקרונית לדין "עיר מוקפת חומה".

א. תשובת הראי"ה קוק על זמן קריאת מגילה בשכונת בית וגן

הראי"ה קוק, בשו"ת אורח משפט סי' קמו (עמי קעט):

בי"ה עה"ק ירושלים תובב"א י"ג אדר תר"פ¹.

כאשר הובאה לפני השאלה ע"ד קביעות קריאת המגילה בבית וגן²,

1. תשובה זו נכתבה בתענית אסתר ערב פורים, וכפי הנראה היא פורסמה במודעה לרבים, מאחר והיא לא מיועדת למישהו מסוים. זה מסביר גם את סופה של התשובה "ולראי בע"ח יום הני"ל", שזהו נוסח המתאים יותר כתשובה לרבים. כפי הנראה, זו אחת מתשובותיו הראשונות של מרן הראי"ה קוק כרבה של ירושלים, ובשאלה שעוסקת בעניינה של העיר, תפקיד אותו החל למלא אך כחודשיים קודם לכן, בטבת תר"פ.
2. שכונת בית וגן הוקמה בראשית שנת תר"פ על ידי קבוצת אנשים שהייתה שייכת ל"מזרחי". חלקם היו שיצאו מהעיר העתיקה ובאו ליישב את השכונה החדשה. היה זה הפורים הראשון במקום זה, והם פנו לרבה החדש של ירושלים שיורה להם מה לנהוג. בשל כך אולי היה מקום לדון בשאלה זו, גם מצד סוגיית בן כרך שהלך לעיר (מגילה יט, ע"א), אך הראי"ה קוק לא הזכיר ולו ברמז עניין זה.

עמדתי על המחקר ונתברר לי שכל זמן שלא נתחברה ירושלים בבנינים בתוך שבעים אמה ושיריים, דינה כעירות מסופקות כמו חברון, טבריה וכיו"ב. אלא שצריכים לקרות בה בי"ד בלא ברכה ובטי"ו בברכה, ועיקר פורים שלה היא גם עתה בטי"ו.

ולראי' בעי"ח יום הנ"ל.
הקי' אברהם יצחק הי"ק³

תשובה זו מעלה מספר שאלות לעיון ודיון:

1. מה דינו של מקום סמוך או נראה לעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון?
2. מה המקור לכך, ומה הצורך בכך, שיהיה רצף של בתים בלא הפסק של שבעים אמה ושיריים? אם אין רצף, מדוע שלא יקראו מגילה רק בי"ד ובברכה?
3. מדוע חברון וטבריה הם מסופקות כערים "מוקפות חומה", כיצד יש לנהוג בהם בפורים, ומה הדמיון ביניהם לבין שאלת קריאת המגילה בבית וגן?
4. בספרות הפוסקים מצינו מספר אפשרויות באשר לקריאת מגילה וברכותיה במקומות מסופקים. רק בי"ד ובברכה, או בי"ד בברכה ובטי"ו בלי ברכה, או בי"ד ובטי"ו בלי ברכה. לא מצינו שיקראו בי"ד בלי ברכה ובטי"ו עם ברכה?

ב. דין סמוך או נראה ורצף של שבעים אמה ושיריים

ההנחה הבסיסית היא ששכונת בית וגן סמוכה לירושלים, ועל כן יש לדון כאן בדין "סמוך ונראה" לעניין מקרא מגילה ע"פ הגמ' במגילה ב, ע"ב; ג, ע"ב וכפסק הרמב"ם בהלי' מגילה א, י:

ברור שכיום תשובה זו לא רלוונטית, ובשכונת בית וגן זהוים קוראים מגילה בטי"ו בברכה ועושים בה פורים ביום זה בלבד. לא עלה בידינו לברר מאיזה שנה הפסיקו לנהוג על פי פסק הראי"ה קוק, והחלו לנהוג בבית וגן כשכונה ירושלמית לכל דבר.

3. רחובה הראשון של השכונה היה נקרא רחוב הרב קוק, וכנראה עוד בחיי הראי"ה קוק. הדבר מלמד על היחס המיוחד שהיה למתיישבי השכונה לרב קוק. (כיום נקרא הרחוב- רח' בית וגן. על בית מספר 56 ברחוב זה, היה ניתן לראות את השלט הישן). הראי"ה קוק אף השתתף בבי' במרחשון תרצ"ד בהנחת אבן הפינה לבית הכנסת הגדול בשכונה, והיה מחותמי מגילת אבן הפינה, יחד עם הרב איסר זלמן מלצר בעל "אבן האזל" וראש ישיבת "עץ חיים", ועם הרב חנוך בורנשטיין- האדמו"ר מסוכטשוב, ועם הרב אלימלך שפירא- האדמו"ר "החלוץ" ועוד. (על פי: שי' זכריה וני' צלניק, "הכר את ירושלים - שכונת בית וגן", ירושלים: הוצאת אגודת תפארת ירושלים, תשנ"ג, עמ' 5, 13-14, 19). תודתי לרי' אברהם זק"ש מירושלים שהראה לי חוברת זו. יי' גליס, "שכונות בירושלים", ירושלים: המכון לחקר ירושלים, תשמ"ח, עמ' 137, הכותב שבשנת תרפ"ב היה ניתן לראות ממרחק באופק את בתיה הראשונים של "בית וגן".

נראה שעד שנה זו, היו שכונות רבות שנבנו מחוץ לחומת ירושלים. אך כפי הנראה, שכונת "בית וגן", הייתה השכונה המרוחקת והבודדה ביותר, שנבנתה מחוץ לחומות.

"וכך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו אם אין ביניהם יתר על אלפים
אמה הרי זה ככרך וקוראין בטי"ו".
כך פסק גם בשולחן ערוך אורח חיים ס"י תרפח סעי' ב'.⁴ על דין זה כתב
ה"חזון איש" באורח חיים סימן קנא (בסופו):
"ואע"פ שאם נתוספו בתים חוץ לחומת הכרך קוראים בטי"ו, אפילו
אם הבתים נמשכים ברציפות יותר ממיל, מכל מקום צריך שלא יהיה
בין הבתים האלה מגרש פנוי כשיעור שבעים אמה ושיריים כדין
עיבורה של עיר, שאם יש שטח פנוי כזה או לכל היותר קמ"א
אמה, צריכים לקרוא המגילה בטי"ד".

הבחנה בין שבעים אמה ושיריים היא לבית בודד, וקמ"א אמה ושליש הוא
לבתיים (טור ושו"ע או"ח ס"י שצח סעי' ז). הפוסקים האחרונים דנו בשאלה
מהיכן יש להחשיב את שיעור המיל האם מעיבורה של העיר, והאם נותנים עיבור
לעיבור כמו בעירוב שבת, או שלעניין קריאת מגילה זהו דין אחר ומחשבים
מחומת העיר או מעיבורה הראשון של העיר ואין נותנים עיבור לעיבור.⁵ הראי"ה
קוק, מצות ראייה, שולחן ערוך או"ח ס"י תרפח סעי' י הסביר שדין נראה, הכוונה
שהעומד מתוך לשני המקומות הללו, רואה את המקום כמחובר לכרך, והוכיח את
דבריו מהגמ' בעבודה זרה מט, ע"ב לגבי הרואה ע"ז.

ג. קריאת מגילה בחברון ובטבריה

בתשובה הנידונה כותב הראי"ה קוק שדין שכונת בית וגן כדין חברון וטבריה
שדינם מסופקות. מדוע הם מסופקות, ומה ההשלכה שיש לכך לגבי נושא דיונונו?

טבריה

בירושלמי מגילה פ"א ה"א, ובבבלי מגילה ה, ע"א-ע"ב:

"רבי נטע נטיעה בפורים... וכי נטע בחמיסר נטע. איני והא רבי בטבריא
הוה, וטבריא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון הוי? אלא רבי בר
חמיסר הוה, וכי נטע בארביסר הוה. ומי פשיטא ליה דטבריא מוקפת
חומה מימות יהושע בן נון, והא חזקיה קרי בטבריה בארביסר
ובחמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי
לא? לחזקיה מספקא ליה, לרבי פשיטא ליה".

4. בדין "סמוך ונראה" עסקו רבים הן במישור העקרוני והן כשדנו על מקומות מסוימים. לא
ראינו צורך לחזור על העניין כולו, אלא על השיטות העיקריות.

5. גם בדין 70 אמה עסקו רבים ולא ראינו צורך לחזור על העניין. עיין עוד בדברי הראי"ה
קוק בשו"ת "עזרת כהן", עמ' ש-שח באשר לרצף הבתים שבין תל אביב ויפו לעניין כתיבת
המקום בגט.

בהמשך הסוגיה בבבלי, שואלת הגמרא על חזקיה:

"ומי מספקא ליה מילתא דטבריא, והכתיב יערי מבצר הצדים צר וחמת רקת וכנרת (יהושע י"ט, לה) וקיימא לן רקת זו טבריא? היינו טעמא דמספקא ליה משום דחד גיסא שורא דימא הוה. אי הכי אמאי מספקא ליה, ודאי לאו חומה היא, דתניא 'אשר לו חומה' (ויקרא כ"ה, ל) ולא שור איגר סביב, פרט לטבריא שימה חומתה? לענין בתי ערי חומה לא מספקא ליה, כי מספקא ליה לענין מקרא מגילה, מאי פרוזין ומאי מוקפין דכתיבי לענין מקרא מגילה.

משום דהני מיגלו והני לא מיגלו והא נמי מיגליא, או דילמא משום דהני מיגנו והני לא מיגנו והא נמי מיגניא. משום הכי מספקא ליה. רב אסי קרי מגילה בהוצל בארביסר ובחמיסר מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא. איכא דאמר אמר רב אסי האי הוצל דבית בנימין מוקפת חומה מימות יהושע היא."

בתחילת הסוגיה הציגה הגמ' את ספקו של חזקיה כספק במציאות. "מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או לא". לאחר מכן דוחה זאת הגמרא ואומרת "כי מספקא ליה לענין מקרא מגילה, מאי פרוזין ומאי מוקפין דכתיבי לענין מקרא מגילה". הספק של חזקיה ביחס לטבריה הוא ספק דיני בשל המציאות המיוחדת שיש בה. ברור לו שעיר זו, וחלקה המוקף חומה, היא מימות יהושע, אלא שלא ברור לו אם היא נחשבת מוקפת חומה לענין מגילה, מאחר שצד אחד בה פתוח לים, והאם היא נחשבת בשל כך כפריזית, וכדברי רש"י בד"ה כי מספקא ליה: "ומספקא ליה האי לשון פרוזים אי לשון גילוי הוא או לשון עיר הנוחה להכבש".

ספקו אם כן, ביחס לטבריה הוא ספק דיני האם היא נחשבת לעיר מוקפת חומה או לא. לעומתו, ספקו של רב אסי ביחס להוצל הוא ספק במציאות. "מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא אי לא". גם מדברי האיכא דאמר בדברי רב אסי משמע, שהספק הוא במציאות מכך שפשט את הבעיה ואמר בשם רב אסי, שהוצל של בנימין היא מוקפת מימות יהושע.

בגמרא במגילה ב, ע"ב הובאה העיר חמתן, כדוגמא לעיר הסמוכה לדרך, והכרך הוא טבריה. נראה שגם לגמרא במגילה ב, ע"ב היה ברור שטבריה מוקפת חומה⁶, כמו שסבר רבי בגמרא במגילה ה, ע"ב⁷. הראייה קוק, מצות ראייה אר"ח סי' תרפח סעי' ב- ג (עמי צג- צד) האריך עוד לדון בהסברת הסוגיה.

6. על המנהג הקיים בטבריה כיום. בטבריה תחתית קוראים בי"ד בברכה ובטי"ו ללא ברכה, מפני שכך מנהג אבותיהם, ואילו בשכונות החדשות בטבריה עילית קוראים בי"ד בלבד. כך כתב הרב אברהם דב אויערבך אב"ד בטבריה, "קול תורה" אדר תשכ"ד. כך מוסר בשמו

לפיו, לפנינו שתי דעות, והם תלויים בשאלה אם בטלה הקדושה הראשונה של יהושע או לא.

"דעת ר' יהושע בן לוי בגמרא במגילה ג, ע"ב שכך שישב ולבסוף הוקף נידון ככפר. מקורו הוא מדין ערי חומה שם נאמר: 'ואיש כי ימכור בית מושב עיר חומה' (ויקרא כ"ה, כט). יש לומר שהוא סובר שקדושה ראשונה לא בטלה ויש לדמות בין דיני מוקפים לעניין מגילה לבין דיני מוקפים לענין בתי ערי חומה לכל דבר. רבי וחזקיה אינם מקבלים את דעת ריב"ל, ולפי שניהם קדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא. רבי סובר שקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד לבא, מדבריו בחולין ו, ע"ב-ז, ע"א בסוגיית עלה של ירק. אך נחלקו ביניהם עד כמה יש בכל זאת לדמות בין הדינים."

רבי סובר שאמנם אין לדמות לגמרי לדין בתי ערי חומה, אך אין לפטור את הערים הללו מדיני מוקפים לענין מגילה ולכן היה פשוט לו שבטבריה יש לקרוא בטי"ו בלבד. ואילו חזקיה סובר שמאחר שדין בתי ערי חומה לא קיים היום, האם בטל גם דין מוקפים לענין מגילה או לא, ולכן קרא בטבריה ב"ד ובטי"ו⁸.

חברון

על חברון נאמר במפורש במקרא שהיא הייתה עיר מוקפת חומה מימות יהושע. כך אומר כלב ליהושע (יהושע י"ד, יב-יג):

"ועתה תנה לי את ההר הזה אשר דיבר ה' ביום ההוא כי אתה שמעת ביום ההוא כי ענקים שם וערים גדולות בצורות אולי ה' אותי והורשתים כאשר דיבר ה'. ויברכהו יהושע ויתן את חברון לכלב בן יפונה לנחלה."

הרב משה הררי, "מקראי קודש" - הלכות פורים, עמ' קג. כך אכן מופיע ב"באר היטב" ס"ק ג, וב"משנה ברורה" ס"י תרפח ס"ק ט; ב"כף החיים" שם ס"ק טז, הרב יחיאל מיכל טיקוצניסקי, לוח אי"י, וב"ספר ארץ ישראל", עמ' מד. הריטבי"א במגילה ה, ע"ב פוסק כרי יוחנן החולק על חזקיה ולפיו קוראים בטי"ו בלבד.

ב"כפתור ופרח" פרק ח' כותב בשם הרב מתתיה (עמ' קמב מהדורת לונץ) לקרוא בה בטי"ו בלבד כדין עיר מוקפת ודאית כירושלים. "ערוך השולחן" או"ח ס"י תרפח סעי' יג, לקרוא יומיים אך לא לברך בשניהם משום שפיקא דדינא. דיונים בשאלת קריאת מגילה בטבריה עיין: "תורת רפאלי" ס"י קכג, "חזון איש" אורח חיים סימן קנג, ב; הרב משה קלירס, "טבור הארץ" פרק ג', עמ' יט; הרב חנוך זונדל גרוסברג, "אם טבריה דינה כמוקפת חומה לענין קריאת מגילה", "נעם" ז', עמ' צב-צה אשר פסק לקרוא בה יומיים לא מפני שיש ספק אם הייתה מוקפת מימות יהושע, אלא מפני שיש ספק על המקום האם זו היא טבריה הקודמת. וכן בדבריו ב"נעם" ח, עמ' רסז-רסט; הרב צבי פסח פרנק, "מקראי קודש" פורים, עמ' קיח-קיט, הרב יששכר תמר, "עלי תמר" לירושלמי מגילה, עמ' ז-ז; הרב משה שטרנבוך, "מועדים וזמנים" חלק ב', עמ' קנ סעי' א.

7. ביחס שבין שתי הסוגיות הללו עסקו: שו"ת מהר"ם שיק או"ח ס"י קסא; הרב צבי פסח פרנק, שו"ת "הר צבי" ס"י קלא; הרב יצחק ויס, שו"ת "מנחת יצחק" חלק ט' ס"י ע.

8. על דברי הראי"ה קוק הללו, עיין בדברי חתן חתנו, הרב מרדכי פרום, "שם עולם", קריית ארבע - חברון, תשל"ז, עמ' 96-98.

רש"י שם מפרש: "ערים גדולות וצלוות כוונת לערים מוקפות חומה". אך אף על פי כן, פסק בשו"ת הרדב"ז חלק ב סי' תרפא שחברון איננה עיר מוקפת חומה ויש לקרוא בה מגילה בי"ד בלבד. טעמיו הם שחברון איננה מוזכרת בגמרא בערכין לב, ע"ב ברשימת שמות הערים שהם מוקפות חומה מימות יהושע, ורק חדיד אונו וירושלים המוזכרות שם, הם ערים מוקפות חומה ביהודה מימות יהושע.

נימוק נוסף הוא שבגמ' בערכין לג, ע"ב נאמר שאין עושים ערי מקלט בעיר מוקפת חומה, וחברון היא אחת משלושת ערי המקלט שבעבר הירדן המערבי (יהושע כ, ז).

את הסתירה בין האמור אצל כלב לבין היות חברון עיר מקלט מיישבת הגמרא במכות י, ע"א:

"אמר אביי פרוודהא. דכתיב 'ואת שדה העיר ואת מבצריה נתנו לכלב בן יפונה' (יהושע כא, יב).

(על פי הערוך בערך פרוור יש לגרוס 'פרוורהא' ומשמעותו מגרש הערים והכפרים). לכלב ניתן שדה העיר ולא העיר עצמה?⁹

חוקר ארץ ישראל הרב יהוסף שורץ (מחבר ספר "תבואות הארץ") בשו"ת "דברי יוסף" סי' ב האריך להשיב על דברי הרדב"ז וטען שבתחילת הכיבוש היה לחברון חומה, ומשנהיתה לעיר מקלט הוצרכו הלויים לפרוץ חומותיה, אשר על כן היא נחשבת כמוק"ח מימות יהושע על אף שלא נמנית ברשימת הערים בגמרא¹⁰.

9. ע"ע ב"אגרות ראייה" ב, עמ' קה.

10. המנהג הקיים בחברון כיום הוא - לקרוא בי"ד בברכה ובט"ו ללא ברכה. ב"שערי תשובה" בסימן תרפח ס"ק ג כותב שכך הוא מנהג קדום בחברון, ומציין שאין פוסקים כמו הרדב"ז שכתב שיקראו בחברון בי"ד בלבד. כך כתב גם ה"ברכי יוסף" שם סעיף ד, ובשו"ת "חיים שאל" חלק ב' סי' לח (וע"ע בשו"ת "חיים שאל" חלק א' סי' יג) וכן בשו"ת "דברי יוסף" סי' ב. כך גם מסופר בספר 'חברון', עמ' 348. וכך כתב 'גליס', "מנהגי ארץ ישראל" עמ' רו. בשו"ת "שמחה לאיש" סי' ה דן בדינם של אנשי עזה שעברו לחברון בשל הצרות שעשו להם שם, וגרו בחברון שישים שנה, כעת הם שבים לעזה. האם יקראו בי"ד בלבד? מדבריו שם משמע שבחברון נהגו יומיים.

הרש"ש במגילה ה, ע"ב כותב ששמע מחכם אחד איש ירושלים, שהמנהג בחברון לקרוא בשני הימים, אך לדעתו חברון הייתה עיר מקלט ולא הייתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. בהסברת היותה של חברון עיר מקלט ועיר מוקפת חומה, עסקו כמה מחברים: הרב גדעון חרל"פ, "חברון אם היא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון" "שם עולם", קרית ארבע- חברון, תשל"ז, עמ' 140-155; הרב נחום נריה, קונטרס 'עמק חברון', ת"א תשכ"ט. פורסם שנית: ספר חגי"י, קרית ארבע- חברון, תשמ"ה, עמ' 304-308; הרב עדו אלבה, מלילות ב', קרית ארבע, מכון לרבנים בהתיישבות, תשס"א, עמ' 213-296.

יש גם שפסקו לקרוא בי"ד בלבד, כמו ב"כף החיים" סי' תרפח ס"ק יז. כך גם פסק הרב שאול ישראל, "תחומין" א' (תשמ"ג), עמ' 120-123. וע"ע בדברי הרב שאול ישראל, "עיר מקלט שהיא איננה מוקפת חומה", "ארץ חמדה", עמ' קצ. הרב משה שטרן, שו"ת 'א"באר משה', חלק ז' בקונטרס 'דיני בני א"י וחוי"ל' סימן תרפח, ד דן על בן חברון שעשה פורים בי"ד ובא לשחרית יום ט"ו לירושלים שלא יעלו אותו לכתחילה לתורה.

במקום נוסף התייחס הראי"ה קוק לדינה של חברון במקרא מגילה. זאת בדברי הסכמתו לספר 'נפש חיה' מהרב ראובן מרגליות שנכתבה בכ"א באלול תרצ"א, למעלה מאחת עשרה שנים מזמן כתיבת התשובה הנידונה (ההסכמה מופיעה גם בספר "הסכמות הראי"ה", עמ' 85). הרב מרגליות הביא את דברי ה"שערי תשובה" בסי' תרפח שציטט את תשובת הרדב"ז: 'על דבר חברון עי"ה". פשיטא דאינה מוקפת חומה מימות יב"ן.

"והעיר על כך מדברי המשנה למלך בהל' רוצח ח', ח ששאל הלא חברון היתה עיר מקלט ולא היתה מוקפת חומה (מכות י, ע"א), ולעומת המשנה למלך, דברי בעל הטורים (בדברים י"ט, ט) שערי המקלט היו חזקים וערי מבצר".

על דברי הרב מרגליות הללו כתב הראי"ה קוק, שהאיסור הוא, לעשות עיר מקלט שיש בה שני מרכיבים - גדולה, ומוקפת חומה. אך אם היא עיר בינונית, שאז ממילא אין את המגבלה של היותה עיר גדולה, לא רק שאין איסור, אלא שיש חובה להקיפם בחומה בצורה מפני גואל הדם שלא יבוא בחיל לרדוף אחר הרוצח, וכסברת בעל הטורים (לדברים י"ט, ט). בכך הוא גם מיישב את קושיית המשנה למלך רמב"ם הלכות רוצח ח', ח¹¹.

ד. קריאת מגילה בערים מסופקות

הדין בגמרא במגילה ה, ע"ב ביחס לטבריה, משמש יסוד לדין קריאת מגילה בעיר שהיא ספק מוקפת חומה¹². הרי"ף והרא"ש השמיטו דין זה, אך הרמב"ם פסקו בהל' מגילה א', י - יא:

"עיר שהיא ספק ואין ידוע אם היתה מוקפת חומה בימות יהושע בן נון או אחר כך הוקפה, קוראים בשני הימים שהן י"ד וט"ו ובלילהם. ומברכין על קריאתה בי"ד בלבד, הואיל והוא זמן קריאתה לרוב העולם".

כרמב"ם פסק גם הרי"ן במגילה (ב, ע"א ברי"ף ד"ה ולענין), אלא שהוא כותב הסבר נוסף לקריאת המגילה בי"ד בברכה. הרמב"ם כתב שי"ד זה זמן קריאתה לרוב העולם, ומשמע שכך יש לנהוג מעיקר הדין. הרי"ן מוסיף שגם אם

11. ע"ע בדבריו ב"מצות ראי"ה" סי' תרפח סעי' ח, עמ' צה- צו, ובי"מאמרי הראי"ה, עמ' 462, ובי"חזון הגאולה", עמ' מה.

12. **מגילה בערים מסופקות**, גם בנושא זה האריכו הפוסקים הראשונים והאחרונים לדין בסברות דין זה, ורבים עסקו בסיכום דבריהם. גם כאן כמו בנושאים אחרים לא ראינו צורך לחזור על כל הדברים, אלא על עיקרי השיטות בלבד.

נאמר שזהו ספק שקול, ולא מעיקר הדיון, זהו ספק מדבריהם ויש לפסוק לקולא ולא לקרוא בשניהם. אך כדי שלא תיבטל מצות קריאת מגילה בברכה, קורא בראשון בברכה משום שהולכים אחר רוב העולם, ופטור בשני מלברך.

ניתן לדקדק ברמב"ם שהוא כלל בדבריו את שני סוגי הספקות. עיר שהיא ספקי-סוגי ספקות שונים כמו טבריה. וזאין ידוע אם היתה מוקפת חומה בימות יהושע בן נון או אחר כך הוקפה- כמו הוצל. כך כתב גם הר"ן שם, וה"יבית יוסף" בטור אורח חיים סי' תרפ"ד ד"ה כרך.

המקור לכך שיוצאים ב"ד מפני שזה זמן קריאתה לרוב העולם, הוא בירושלמי במגילה פ"א, ה"א; פ"א, ה"ג; פ"ב, ה"ג. הטור בשולחן ערוך אורח חיים סי' תרפ"ד פסק:

"כרך שהוא ספק אם הוקף בימי יהושע אם לאו קורין ב"ד ובט"ו. ולענין ברכה כתב אחי הר"י (הרב יחיאל) ז"ל מסתברא שיקראו בלא ברכה בשני הימים ביום ט"ו לא יברכו דשמא אינה מוקפת חומה, וביום י"ד לא יברכו דשמא היא מוקפת ועדין לא הגיע זמנה והיא ברכה לבטלה וכיון דברכה לא מיעכבא למה יכניס עצמו בספק ברכה לבטלה. והרמב"ם כתב שמברכין ב"ד כיון שהוא זמן קריאה לרוב העולם."

דברי הטור הובאו ב"שלטי הגיבורים" במגילה (ב, ע"א ברי"ף), ובלשון ריא"ז שם, אם כי לא ברור מדבריו מה הוא סובר לענין ברכות המגילה. ה"יבית יוסף" שם מסביר בדברי הטור שאף הוא התכוון בדבריו לשני סוגי ספקות ספק בדין כמו טבריה, וספק במציאות כמו הוצל. כך פסק גם בשולחן ערוך שם סעי' ד.

ה"פרי חדש" בשו"ע אורח חיים סי' תרפ"ד כתב שהבבלי במגילה ב, ע"ב חולק על הירושלמי שם נאמר: "בזמניהם" זמנו של זה לא כזמנו של זה, אך הפרי מגדים שם ב"משבצות זהב" ס"ק ב השיב לו שהבבלי אמר דבריו רק לענין לכתחילה אבל בדיעבד גם בן כרך שקרא ב"ד יצא. כך הסביר דין זה גם הגר"א שם ס"ק ו.

המאירי במגילה ב, ע"א כותב: "ומה שאמרו בתלמוד המערב הכל יוצאים ב"ד לא נאמר דין זה אלא על הספקות". וכ"כ שם במגילה ב, ע"ב סוד"ה עיר שנסתפק. אכן כך פסקו למעשה, וכך נהוג במקומות מסופקים שקוראים ב"ד בברכה, ובט"ו ללא ברכה. גם ביחס לספקות באשר לסמוך או נראה עצמם, פסק ב"כף החיים" שם ס"ק ט, שדינם כעירות מסופקות שקוראים ב"ד בברכה ובט"ו ללא ברכה, וכן העיר ה"חזון איש" באורח חיים סי' קנ"ג.¹³

13. הבי"ח בטור אורח חיים סימן תרפ"ד בדי"ה כרך, הביא את קושיית המהרש"ל במה שונה דין זה מיו"ט שני של גלויות, עיי"ש מה שתירץ. ועי"ע ב"חכמת שלמה" שם סעיף ד, ובט"ז שם ס"ק ד.

אך נראה שאין הנידון דומה למקרה שדן בו הראי"ה קוק זצ"ל, וכן לא זה המקרה של שכונותיה החדשות של ירושלים. סוגי הספקות בהם עסקנו לעיל, הם באשר לכרך עצמו, האם העיר עצמה היתה מוקפת חומה מימות יהושע, או כשאין ספק באשר לזמנה מימות יהושע, אלא האם חומתה נחשבת כמקיפה את העיר או לא. שם אכן הדין כפי שפסק הרמב"ם ובעקבותיו הטור והשולחן ערוך שיקראו בברכה בי"ד ובט"ו בלי ברכה. אך במקרה של שכונותיה החדשות של ירושלים אין ספק ביחס לכרך עצמו אם הוא מוקף חומה או לא, שהרי ביחס לירושלים ברור לכל שהיא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. הספק הוא ביחס לסמוך, האם מתמלאים בו הקטריונים של מקום סמוך או לו. ביחס למקרה כזה אין דיון מפורש בגמרא.

הגמרא דנה מה גדרו של סמוך ונראה כשברור לה, שאם הכפר סמוך או נראה אזי קוראים בה מגילה בט"ו, ואם לא אזי דינה ככל מקום פרוז אחר שקוראים בו בי"ד, שהרי אין בסמוך או בנראה חומה. אין התייחסות בגמרא למקרה ביניים כשיש ספק האם ה"סמוך" או ה"נראה" אכן סמוכים או נראים. במקרה שכזה לא שמענו שיקראו מגילה בי"ד בברכה ובט"ו ללא ברכה. כאן בא חידושו המיוחד של הראי"ה קוק זצ"ל, שהמדקדק בדבריו יראה שהם בנויים על מספר רבדים.

הרובד הראשון הוא, שלפנינו ספק ביחס ל"סמוך", לא ביחס לכרך. הראי"ה קוק רומז בדבריו להתלבטותם המאוחרת של פוסקי זמננו. מדבריו נלמד שצריך שיתקיימו שני תנאים. קשר מוניציפלי, ורצף של בתים. מחד, בית וגן שייכת לירושלים והיא נחשבת כשכונה משכונותיה של ירושלים. מתקיים כאן התנאי שמוניציפלית השכונה החדשה שייכת לכרך המוקף. מאידך לא מתקיים התנאי של רציפות בתים, יש רווח של למעלה משבעים אמה ושיריים. לכן נוצר כאן ספק ביחס ל"סמוך", האם דינו ככרך ובמקרה זה ירושלים שלגביה אין כל ספק שהיא מימות יהושע¹⁴ או כיוון שמתמלא כאן רק תנאי אחד, וחסר כאן מילוי שני התנאים, יש לתת לסמוך דין ספק, אך אין זה הופך אותו להיות פרוז, כי סוף סוף הוא מחובר מוניציפאלית לירושלים המוקפת מימות יהושע.

הרובד השני הוא, שהראי"ה קוק מדמה את ה"סמוך" המסופק, לחברון וטבריה. הוא השתמש בדוגמאות הללו כדי להמחיש את היותה של השכונה החדשה מסופקת, אך ההבדל בינה לבין חברון וטבריה בולט לעין. שם הספק

14. בשו"ת "דברי יוסף" לרב יוסף שורץ ס"י ב כתב שירושלים היא העיר היחידה בארץ ישראל שאין לגביה ספק שהיא מימות יהושע. כך כתב גם ב"כף החיים" ס"י תרפח ס"ק יז; הרב יחיאל מיכל טיקוצ'נסקי, "עיר הקודש והמקדש" פרק כ"ו, א; הרב ישראל משקלוב, "פאת השולחן" ס"ג אות טו.

הוא בכרך עצמו, וכאן הספק הוא ב"סמוך" ולא בכרך. לכן ציין הרב קוק שגם כאן צריך לקיים דין ספק, כשהדגם הוא דין עירות מסופקות אבל בצורה שונה. קריאת המגילה בברכה תהיה בט"ו, וללא ברכה בי"ד.

קשה להקביל דין ספק בכרך עצמו לספק באשר ל"סמוך". יתכן בהחלט שלו הייתה שאלה זו כדוגמת שכונת בית וגן, בכרך שלגביו עצמו יש ספק דיני או מציאותי כיצד קוראים בו, אזי יתכן שהראייה קוק היה פוסק אחרת. אבל בשכונותיה החדשות של ירושלים שם אין כל ספק ביחס לכרך עצמו- לירושלים, שהיא מימות יהושע, אלא הספק הוא ספק דיני ולא מציאותי. יתר על כן, ביחס ל"סמוך" לא יכול להיות כלל ספק במציאות.

ספק במציאות שייך לגבי הכרך עצמו אם הוא מוקף חומה מימות יהושע או לא כפי שהתלבטה הגמרא במגילה ה, ע"ב ביחס להוצל. ספק זה לא יכול להיות ב"סמוך", מאחר שאין לו חומה, וברור שלולי סמיכותו למוקף היה לו דין פרוז לכל דבר.

ב"סמוך" מסופק שכזה, מסתבר שיקראו בברכה בט"ו כדי לבטא את הקשר שבין ה"סמוך" לירושלים, וכיוון שבכל זאת חסר תנאי של שבעים אמה ושיריים אזי יקראו בה גם בי"ד ללא ברכה.

ה. שכונות חדשות בירושלים כיום

שאלה זו התעוררה שוב בשנים האחרונות, לאחר מלחמת ששת הימים, כשקמו שכונות חדשות בירושלים כדוגמת רמות, גילה, הר נוף, נוה יעקב, עין כרם, תלפיות מזרח, פסגת זאב.

עיקרי הדיונים בספרות פוסקי זמננו הוא באשר לשתי שכונות מבין המנויות לעיל- רמות והר נוף. התשובות הם רבות, ואנו נמקד את דברינו בתשובת הגר"ע יוסף מאחר שבדבריו רוכזו עיקרי הדברים שעסקו בהם הפוסקים.

הגר"ע יוסף בשו"ת "יביע אומר", חלק ז' סי' נח-נט פסק לתושבי רמות, שכל זמן שיש מגרש פנוי יותר ממיל בין ירושלים ורמות שיקראו את המגילה בי"ד בברכה וינהגו ביום זה את כל מצוות היום, וביום ט"ו יקראו מגילה ללא ברכה ממידת חסידות ויקיימו את מצוות היום גם כן ממידת חסידות, למעט אמירת על הניסים מחשש הפסק. לפיו כל זמן שזה המצב בשטח אין לנו להכניס את תושבי רמות בספק ברכות לבטלה, והסביר את נימוקיו:

"לדעת הרמב"ם ומרן השולחן ערוך שעיירות המסופקות קוראים בי"ד בברכה ובט"ו בלא ברכה, גם לגבי שכונת רמות יש לנהוג כן. וכ"כ החזון איש או"ח סי' קנג סוף אות ב, שבמקום ספק קבעו חכמים לקרות גם בט"ו מחמת הספק, וקבעו לברך על המגילה בי"ד ולא

בט"ו, דבי"ד מקיים מצוה בודאי ואפילו אם היא מוקפת, שהכל יוצאים בי"ד ובט"ו הרי זו ספק מצוה. ע"ש. ואין לחלק בזה בין ספק במציאות (שמא היתה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון או לא), לספיקא דדינא כנ"ד, שהרי תזקיה דמספקא ליה לגבי עיר טבריה שהיא חומתה אם נחשבת כדין מוקפת חומה הו"ל ספיקא דדינא והיה קורא בי"ד ובט"ו¹⁵.

רבני ירושלים הרב יצחק קוליץ והרב שלום משאש חלקו על פסק זה והורו לתושבי רמות לקרוא בט"ו בברכה, כדינה של ירושלים. כך הם פירסמו בעיתונות בערב פורים שנת תשמ"ה¹⁶. בערב פורים שנת תשי"ן פירסמה רבנות ירושלים בעתונות שהשכונות-רמות, נוה יעקב, פסגת זאב, גילה, תלפיות מזרח, והר נוף דינם כירושלים לכל מצוות הפורים. כך פסקו גם הרב מרדכי אליהו והרב שאול ישראל¹⁷.

דברים דומים לדין קריאת המגילה בשכונות רמות, נכתבו בפורים תשמ"ח, על ידי בנו של הגר"ע יוסף הרב דוד יוסף בשם אביו. אך בשנת תשי"ן עם התפתחותה של שכונת הר נוף וקירבתה לירושלים הותיקה, הורה הגר"ע יוסף שתושבי הר נוף יעשו פורים בט"ו¹⁸.

15. הגר"ע יוסף מציין שכך שמע שפסק גם הרב יוסף שלום אלישיב. כך פסק הרב יצחק ויס, שו"ת "מנחת יצחק" חלק ח' ס"י סב, ובחלק ט' ס"י ע, ובחלק י' ס"י נה; הרב שמואל וואזנר, שו"ת "שבט הלוי" חלק ו' ס"י צז. הרב בן ציון אבא שאול, שו"ת "אור לציון" ס"י מ"ה, פסק שתושבי רמות יקראו בברכה בי"ד בלבד.

16. את נימוקיהם האריך להסביר הרב שלום משאש, שו"ת "שמש ומגן" ס"י נא-נב.

17. ראה: הרב משה הררי, "מקראי קודש" הלכות פורים, עמ' צט.

18. דבריו מופיעים אצל הרב משה הררי, "מקראי קודש" הלכות פורים, עמ' רלג. שם בעמ' צח-ק האריך להביא מדברי פוסקי זמננו באשר לקריאת מגילה בשכונותיה החדשות של ירושלים. במידה ויש רצף בתים ברור לשכונותיה הוותיקות של ירושלים שהם עצמם סמוכות לחומת העיר מימות יהושע, הרי שהם צריכים לעשות פורים בט"ו. אך כשאין רצף בתים בין השכונה החדשה לשכונות הוותיקות שהם עצמם סמוכות לחומת העיר מימות יהושע, דנו פוסקי זמננו כיצד יש לנהוג.

דבריהם טובבים על מספר עקרונות. יש שתלו זאת בקשר המוניציפלי של השכונה לעיר. במידה ותושבי השכונה משלמים מיסים וארנונה לעיריית ירושלים, הרי שהם כתושבי העיר ויעשו פורים בט"ו. הדבר תלוי בזה ולא בעירוב לענין שבת. ויש שתלו זאת בשיתוף השכונה עם עירוב העיר לענין שבת. זה מה שעושה את המקום לעיר אחת. באשר לשכונת עין כרם ובי"ח הדסה, כתב הרב זאב דוב סלונים, שו"ת "דבר הלכה" חלק א' ס"י קפד שיש לקרוא בט"ו בלבד מאחר שהם מחוברים ע"י העירוב, יש להם קשרים עם ירושלים, והם בגבול ותחום ירושלים. כך אכן הנהיגו במקום.

לפיו, כך גם הביעו דעתם הרב שלמה זלמן אויערבך והרב שלום יוסף אלישיב. גם הרב משה הררי, "מקראי קודש" הלכות פורים, עמ' ק כתב כך בשם הרב אויערבך מפיו של הרב אביגדור נבנצל. לפיו הסיבה העיקרית היא שתושבי המקום משלמים מיסים לעירית ירושלים, ולא בשל עירוב שבת, ומה גם שזו טרחה לקרוא לחולים יומיים. ע"ע: הרב עובדיה הדיה, שו"ת "ישכיל עבדיה" חלק א' ס"י יז אות יז.

כאמור לעיל, על פי התשובה הנידונה של הראי"ה קוק, ספקם של רבני זמננו זהה לספקו של הראי"ה קוק, אך המסקנות שונות. אין לדמות את המקרה של שכונות ירושלים שם הספק הוא לגבי הייסמוך¹⁹, לבין דינם של ערים במסופקות שם הספק הוא על העיר עצמה.

נראה שעל פי תשובתו של הראי"ה קוק זצ"ל ביחס לבית וגן, יש לפסוק כך גם ביחס לשכונותיה החדשות של ירושלים שקמו בשנים האחרונות בעיקר מאז מלחמת ששת הימים, עת התרחבה לה ירושלים בכל ההרים שסביבותיה. בכל שכונה שקשורה מוניציפלית לירושלים, ואין בה רצף בתים של שבעים אמה ושיריים יש לקרוא מגילה בי"ד ללא ברכה, ובט"ו בברכה¹⁹. במשך הזמן לכשיבנו בתים ויהיה רצף כראוי אזי יש לנהוג בה פורים בט"ו בלבד ולקרוא ביום זה בלבד ובברכה, וכפי שהיה לשכונת בית וגן עצמה לפני שנים רבות ולשכונת הר נוף בשנים האחרונות. כך יהיה בעז"ה גם בשכונת רמות ואף בה יקראו ברבות הימים מגילה בט"ו בלבד ובברכה²⁰.

ו. קדושת ירושלים כעיר מוקפת חומה

ירושלים כיום, היא העיר היחידה שהיא מוקפת חומה ודאית, מימות יהושע בן נון, ועל כן היא המקום היחיד שקוראים בה מגילה בט"ו באדר בלבד. מהי קדושתם של ערי חומה בכלל וירושלים בפרט?

19. על ההשלכה של התשובה הנידונה מהראי"ה קוק על השאלות שהתעוררו בשכונותיה החדשות של ירושלים עמד גם הרב משה הררי בספרו "מקראי קודש" - הלכות פורים עמי צח בהערה מא. בהערה שם כתב בשם ת"ח אחד, שיתכן ונימוקו של הראי"ה קוק הוא מפני שהסתפק אם דין נראה הוא גם ביותר ממיל או שדווקא בתוך מיל ולכן פסק שיקראו בי"ד ללא ברכה ובט"ו בברכה. אך נראה שאין כל רמז בתשובה הנידונה שזהו נימוקו של הראי"ה קוק.

כמו כן ישנה אפשרות להסביר את התשובה הנידונה על פי דברי הראי"ה קוק ב"מצות ראייה" אורח חיים סי' תרפח סעי' י' שדין "נראה" לכרך הוא, כשהעומד מבחוץ רואה את שני המקומות בסקירה אחת, ואילו כאן בבית וגן, אולי לא התקיים תנאי זה. אך נראה שאין כך פני הדברים, מאחר שהדיון בתשובה הוא האם שכונת בית וגן נחשבת כסמוכה לירושלים, ואין הדיון בשאלה האם היא נראית.

20. הדיון בסוגיה זו הוא בניגוד לדעתו הידועה של הרב יחיאל מיכל טיקוצ'ניסקי אשר סבר שכל מקום הרחוק ממיל מחומתה המוקפת של ירושלים מימות יהושע בן נון, צריכים לקרוא מגילה בי"ד בברכה ובט"ו בלי ברכה. עיין בדבריו ב"עיר הקודש והמקדש" חלק ג' פרק כז, ובכל שנה בלוח ארץ ישראל. דנו בדבריו, הרב צבי פסח פרנק, שו"ת "הר צבי" או"ח סי' קכג; הרב משה שטרנבוך, "מועדים וזמנים" חלק ב' סי' קפה; הרב ש"י זיון, "מועדים בהלכה", עמ' קצו. ע"ע מה שכתב לו הראי"ה קוק בענייני ערים מוקפת, ב"אגרות ראייה" ב', עמ' תכג.

במשנה בכלים א, ו- ה:

"עשר קדושות הן: ארץ ישראל מקודשת מכל הארצות. ומה היא קדושתה? שמביאים ממנה העומר, והביכורים, ושתי הלחם, מה שאין מביאין כן משאר ארצות.

עירות המוקפות חומה מקודשות ממנה - שמשלחים מתוכן את המצודעים, ומסבבין לתוכן מת עד שירצו. יצא, אין מחזירין אותו. לפנים מהחומה מקודש מהם. שאוכלים שם קודשים קלים ומעשר שני".

הדינים הנוהגים בעירות מוקפות חומה, החלו עם כיבוש יהושע בן נון, ומכאן שכל ההלכות האמורות בהקשר זה, חלות מאז²¹. הרמב"ם בפירושו המשנה שם: "לפנים מן החומה. ירמוז אל חומת ירושלים...ודע שישראל היו במדבר על שלושה סדרים. מחנה ישראל והם הארבע מתנות. מחנה לוייה והוא מאמר יוסביב למשכן יחנוי (במדבר א', נ). ומחנה שכניה והוא חצר אוהל מועד ומה שבתוכו וכמותם המדרגות לדורות".

המדרגות השונות בקדושת המקומות בארץ ישראל, מקבילים לקדושת המחנות במדבר. עם ישראל הקיף בחנייתו במדבר, את אוהל מועד מכל צדדיו, ובכך ביטא את היותו של המשכן במרכזו. בתקופת המדבר, המטרה העיקרית הייתה לנוע לכיוון ארץ ישראל, אם כי חלק נכבד מהזמן הם היו במצב חנייה. משנכנס עם ישראל לארץ, וכל שבט התיישב בנחלתו, המשיכה אותה מסגרת שהייתה במדבר. נחלות השבטים הם מחנה ישראל, וכל הערים שמוזכרות בספר יהושע היו מוקפות חומה (ירושלמי מגילה פ"א, ה"א). הערים המוקפות חומה הללו הם עירות גבול של כל שבט. (בבא בתרא נו, ע"א ותוס' ד"ה העומדות). בכל שבט היו גם ערי לוייה.

אלא שלא כל כך בלטה העובדה שהמקדש הוא במרכז הארץ. מה גם, שבתקופה הראשונה בתקופת השופטים, המשכן הוקם בשילה, וגם שם הוא לא תפס מקום מרכזי. בספר שופטים הוא כמעט ולא נזכר. משהוקם בית המקדש בירושלים חזר המבנה כפי שהיה במדבר, כשהבדל בין אופן חנייתם במדבר לבין המתרחש כאן הוא, שבארץ ישראל ההתיישבות ברחבי הארץ כשהמקדש במקומו, היא צורה קבועה.

מבנה ההתיישבות החל להתערער עם פילוג הממלכה בימי ירבעם מלך ישראל ורחבעם מלך יהודה, ובמיוחד מעת הקמת מרכזי מקדש חדשים בגבולות

21. כך מפרשים הר"ש משאנץ והר"ע מברטנורא וה"תפארת ישראל" בפיהמ"ש לכלים שם, הרמב"ם בהלי טומאת צרעת י, ז ובי"משנה למלך" שם, ובהלי שמיטה ויובל יב, טו, ובהלי בית הבחירה ז, יג. ע"ע ברכות ה, ע"ב ברש"י ד"ה הא לן, ותוס' ד"ה הא לן, וברש"י ובריטב"א שם ובי"מנחת חינוך" מצוה קעא אות ז (הוצאת מכון ירושלים). ראה עוד: רש"י לויקרא כ"ה, כט, ו"שפתי חכמים" שם.

ממלכת ישראל, בבית אל הדרומית ובדן הצפוני, ואי מתן אפשרות לשבטי ישראל לעלות לירושלים. יש מתח בין השבטים והאחדות מתפוררת. משגלו שבטי ישראל מהארץ לקראת חורבן בית ראשון, התפרק לחלוטין כל המבנה הזה, ובמיוחד כשהמרכז- בית המקדש נחרב, ושבט יהודה גלה מהארץ.

עם תום שבעים שנות הגלות, יש מיעוט העולה ארצה, ומתיישב בירושלים וסביבותיה בלבד. הצרות שעשו אויבי ישראל בתחילת בנין הבית השני גרמו להפסקת בנין המקדש, והפסקה זו הובילה בסיכומו של דבר לנסיון להרוג את כל היהודים יושבי מלכות פרס, כולל אלו שבארץ ישראל. מוקד ההתרחשות היה בארמון אחשורוש שבשושן, ואכן נס פורים העיקרי בו התבטלה הגזירה של להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, היה בשושן, אך תוצאותיו והשפעתו היו בירושלים. תוצאות הנס הובילו לכך, שדריוש בנו של אחשורוש, חידש הרשיון לבנין בית שני.

עם עלייתם של גולי בבל ארצה והאפשרות המחודשת שניתנה לבנין בית המקדש השני, יש צורך לחדש את המבנה שהיה במדבר ובשיא ימי הבית הראשון. החלוקה לשנים עשר שבטים נשתכחה, וגם כך רק מעט עולים ארצה. חסר מחנה ישראל רחב בכל הארץ, כפי שהיה בבית ראשון בימיו הגדולים.

במשך תקופת הבית הראשון הייתה מעלה לערים מוקפות חומה בארץ ישראל שהקיפדו בהם על דינים מיוחדים במה שקשור לדיני טהרה. משלחים ממנו מצורע²², ואין מחזירים מת לתוכו.

22. דין שילוח מצורע מעיר מוקפת חומה מזיק אותנו להתייחס לזמן קריאת מגילה בעיר נוספת בארץ ישראל- ביפו, בה שימש הראייה קוק ברבנותו הראשונה בארץ, במשך כעשר שנים. על תקופת רבנות יפו, כתב בהרחבה הרמ"צ נריה, "חיי הראייה", עמ' רסט- שח. עוד עמד על הקשר המיוחד שבין הראייה קוק והערים תל אביב ויפו, הרב ברוך תאנה, "יערי נחלתינו", עמ' 95-107. על מקרא מגילה ביפו התייחס הראייה קוק בסוגיית הגמי בקידושין נז, ע"ב שם מובאת ברייתא ובה דרשה על הפסוק העוסק בשילוח ציפורי המצורע. "ושלח את הציפור החיה אל מחוץ לעיר על פני השדה" (ויקרא י"ד, גג)- שדה, שלא יעמוד ביפו ויזרקנה לים, בגבת ויזרקנה למדבר.

מקור הברייתא הוא בספרא מצורע פרשה ב' וכן הוא ב"ילקוט שמעוני" אות תתצ"א. בפירוש "טוב ראייה" מאת הראייה קוק (המודפס בסוף ש"ס הוצאת 'פרדס') נכתב כך: **"מוכח כי יפו היתה מוקפת חומה**, שהרי שילוח ציפור מצורע היה מחוץ לחומה. **(כמדומה מפ"ק אאמו"ר הרב זצ"ל ביפו)**". זאת הערה בשם הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, שמשמעותה היא שיפו היא עיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, מאחר ורק בערים הללו, חל דין שילוח מצורע כאמור לעיל. מאלו עולה השאלה, כיצד נהג הראייה קוק בקריאת מגילה בעת היותו שם. לעת עתה טרם מצאתי מקור נוסף בכתבי הראייה קוק והרב צבי יהודה קוק שהתייחסו לעניין זה, (אם כי עין בשו"ת "עזרת כהן", עמ' ש- שח). הרמ"צ נריה, חיי הראייה, עמ' רצט, מספר על ר' יעקב גולדמן בני אשר, עמ' קיב- קיג, המזכיר הראשון של ועד העיר יפו, שכתב על יפו: "נתתי אל לבי לדרוש על המקום... אם

נתינת מעלה נוספת לערים מוקפות חומה בארץ ישראל בעקבות נס פורים, שבהם יקראו מגילה בטי"ו באדר בלבד, בשונה מערי ישראל הפרוזים, זהו יכדי לתת כבוד לארץ ישראל שהיתה חריבה באותם ימים (ירושלמי מגילה פ"א, ה"א). הכבוד הוא לא לירושלים בדווקא, על אף שהעניין המרכזי הוא בחידוש הרשיון לבנין הבית, אלא לארץ ישראל כולה.

נתינת הכבוד היא לא רק הצהרה בדבר מרכזיותה של ארץ ישראל, אלא יצירת מחויבות לשבי ציון, ליישב את ערי ישראל כולם, ולא רק את ירושלים והערים שסביבותיה. הרחבת ההתיישבות בכל רחבי ארץ ישראל תיצור שוב את אותו מבנה שהיה בחנייתם במדבר, ובישיבתם הקבועה בזמן בית ראשון. בחנוכת בית שני, שבנייתו הסתיימה כשש שנים לאחר נס פורים, הקריבו שנים עשר שעירי חטאת לכפר על שנים עשר שבטי ישראל (עזרא ו', יז), על אף שהמבנה השבטי כבר לא קיים. בניין המקדש, שנים עשר שבטים, נתינת מעלה נוספת לערים מוקפות חומה בארץ ישראל, הם המרכיבים שיחזירו את מבנה ההתיישבות בכל רחבי הארץ כפי שהיה בעבר.

ישיבה בערים מוקפות חומה מלמדות על חוזק, על עמידה איתנה, ובמיוחד באותם ערים שמימות יהושע בן נון, הכובש הראשון של ארץ ישראל. חידוש דיני ערי חומה בזמן עזרא (ערכין לב, ע"ב; רמב"ם הלי שמיטה ויובל י"ב, יד-טז) הוא

היתה יפו מוקפת חומה מימות יהושע בן נון. ושם הערה בשם מהרי"צ הלוי בסוף חלק ב של סידור הגרי"א שיצא לאור עיי חותנו הרב נפתלי הירץ הלוי ששימש לפני הראייה קוק כרבה של יפו: "הנה בעירנו יפו עה"ק ת"י, נהגו לקרוא מגילה בי"ד ובטי"ו ולא מצאתי מי שידבר מענין ספיקא דיפוי". מכאן שכך היה המנהג ביפו, עוד לפני בואו של הראייה קוק. כך גם כותב הרב יחיאל מיכל טיקוצינסקי, "עיר הקודש (המקדש) חלק גי פרק כו אות ד. ע"ע בדברי הרב ישראל וולף, שו"ת "דברי ישראל", חלק גי סי' לב; הרב משה הררי, "מקראי קודש" הלכות פורים, עמ' 103 כותב בשם הרב שאול ישראלי שיש לקרוא ביפו בי"ד בברכה ובטי"ו בלי ברכה, ובשם הרב ח"י הלוי כותב שם בעמ' 107 שכך נוהגים גם בפרורים הדרומיים של ת"א הסמוכים ליפו.

כידוע, מעמדה של יפו כעיר מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, עורר דיון באשר לקריאת מגילה בבני ברק הסמוכה לה ברצף בתים.

ה"חזון איש" נהג לקרוא בבני ברק גם בטי"ו בלא ברכה. עיין בדבריו בחזו"א אורח חיים סי' קנא בסופו, ובסי' קנג, ב-ג, ובהסבר דברי החזו"א הללו, והשלכתם על מנהגו בבני ברק, הרב בנימין זילבר, שו"ת "אז נדברו" חלק ה' סי' מא. כך נהג הר"ע יוסף כשימש כרבה של ת"א. ראה: הרב עובדיה יוסף, שיעורי הראש"ל, חלק א', עמ' שא; הרב יצחק יוסף, "ילקוט יוסף" - חנוכה ופורים, עמ' 306 סעיף נד.

בענין קריאת מגילה ביפו ובערים הסמוכות לה. עיין עוד: הרב משה שטרנבוך, "מועדים וזמנים" חלק ב' סי' קפה; הרב משה לוי, שו"ת "תפילה למשה" חלק ב' יו"ט מועדים סי' נג, שכתב לקרוא בבני ברק בי"ד בלבד; הרב יששכר תמר, "עלי תמר" לירושלמי מגילה, עמ' ח.

חידוש הטהרה של ארץ ישראל וההתיישבות בה.
זכתה ירושלים שיש בה את שתי המעלות. היא עצמה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, ויש בה דינים מיוחדים נוספים, שאין בערים מוקפות חומה אחרים בארץ. "שאוכלים בה קדשים קלים ומעשר שני" (כלים א', ח). ירושלים היא ציר מחבר, בין ערים מוקפות חומה ברחבי הארץ, לבין ירושלים המוקפת חומה מימות יהושע בן נון, והמקדש שנמצא בתוכה.

מאז חורבן בית שני נשארה ירושלים העיר היחידה שלגביה ולמיקומה אין ספק שהיא מימות יהושע בן נון, ורק בה נוהג הדין שנתקן בעקבות נס פורים, לקרוא מגילה בט"ו באדר בלבד. ירושלים ממשיכה לשמש ציר מחבר, אלא שחלק מהרכיבים חסרים, ובמיוחד המרכז - בית המקדש. הלכה זו מימי הפורים קבועה לעולמי עד בירושלים עיר הנצח, כשם שתקנת הפורים היא לעד. (רמב"ם הלי מגילה ב', יח).

תפילתנו לשיבת השכינה לציון וסדר העבודה לירושלים, היא גם בחידוש כל הדינים הנוהגים ברחבי ערי ארץ ישראל, כדוגמת קדושת ערי חומה ואשר יונקים את קדושתם מכוחה של קדושת ירושלים. וכדברי הרמב"ם בהלי שמיטה ויובל י"ב, טז:

"וכן לעתיד לבא בביאה שלישית בעת שיכנסו לארץ יתחילו למנות שמיטין ויובלות ויקדשו בתי ערי חומה ויתחייב כל מקום שיכבשוהו במעשרות. שנאמר: 'זהביאך ה' אלוהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך' מה ירושת אבותיך אתה נוהג בה בחידוש כל הדברים האלו אף ירושתך אתה נוהג בחידוש כל הדברים האלו".